

УДК 101:378

ФІЛОСОФСЬКІ ЕКСПЛІКАЦІЇ ПРОЕКТНОЇ КУЛЬТУРИ В ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

О.А. Шаповалова, викладач кафедри філософії,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут»

Досліджено теоретичні питання трансформації організаційного типу культури сучасного суспільства. Сфера освіти розглядається як аксіологічний центр сучасної культури, на який покладена місія сформувати людину з проектним типом мислення, здатну протистояти викликам інформаційної доби.

У статті здійснюється філософська рефлексія феномену «проектна культура», а саме проектування експлікується як здатність людини до випереджаючого відображення дійсності, спроможність до креативного цілепокладання, творчого конструювання ідеальних моделей майбутнього. Досліджується шлях становлення феномену проектної культури у проблемному полі філософських рецепцій.

В результаті здійснення компаративного аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень проектної культури, цей феномен експлікується як здатність людини до самореалізації, самоздійснення та самопроектування. Досліджено характерні риси сучасної соціальної реальності і вимоги, які висувуються до само проектування особистості. Особистісний проект розглядається як єдність внутрішнього, як духовних цінностей, що визначають міру

свободи самореалізації в межах власного проекту, та зовнішнього, як здатності презентувати себе у відповідно до вимог суспільства.

Ключові слова: *проектна культура, проектний тип організаційної культури, проектне мислення, самопроекткування, життєвий проект.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття спостерігається зростаючий інтерес наукової спільноти до осмислення і практичного використання людиною методології соціального проектування у всіх сферах життя. Жвавий науковий дискурс навколо проблематики проектної культури є закономірним, оскільки зумовлений усвідомленим прагненням людини самостійно будувати моделі бажаного майбутнього, конструювати оточуючу реальність і себе в ній, подолати або хоча б зменшити ситуативність і соціальну мінливість життя. Зазначені прагнення продиктовані вимогами сучасного світу, умови якого характеризуються стрімким прискоренням темпів життя. Вимушена глобалізація життєвого простору, розмитість особистісних цінностей і орієнтирів призвели до поставання проблеми пошуку шляхів проектування власного життя.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, спричиняють складні тенденції розвитку вітчизняної системи освіти. Вона відіграє особливу роль у формуванні нової культурної картини світу, образу життя та аксіологічних вимірів буття людини; освіта є преферентним фактором соціокультурних та економічних перетворень в Україні, головним ресурсом у становленні креативної особистості, здатної проектувати себе та світ навколо себе. Особлива місія сьогодні покладена на вищу освіту, яка повинна виступити новим аксіологічним центром суспільства, що потребує формування відповідного філософського усвідомлення пріоритетних завдань по реорганізації навчально-виховного процесу шляхом застосуванням ефективних педагогічних практик. Проблема філософського осмислення феномену проектної культури в проблемному полі філософії освіти набуває сьогодні особливої актуальності, оскільки вона відповідає потребам формування особистості нового типу з «новим

менталітетом» (за Б. Гершунським [3]), яка володіє проектною культурою та проектним мисленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В філософському дискурсі зустрічаємо чималу кількість наукових розвідок, які пропонують розвій класифікацій чи типологізацій культури. Серед праць, що зумовили значний вплив на розуміння сутності проектної культури та соціального проектування як специфічної діяльності та формотворчого типу культури технологічного (проектного) типу, слід відзначити роботи А. Новікова, Б. Нікітіна, Г. Щедровицького, О. Генісаретського. З огляду на проблематику дослідження, особливої уваги заслуговує теоретичний доробок таких зарубіжних та вітчизняних дослідників як Л. Уайт, Б. Нікітін, А. Новіков. Традиційним критерієм структурування культури є поділ її на підсистеми за формами діяльності; прикладом може бути структура культури за Л. Уайтом, запропонована в його праці «Енергія і еволюція культури». Аналізуючи сучасний стан розвитку суспільства, можна зробити висновок, що проект, як технологія життєзабезпечення, почав активно застосовуватись в усіх сферах суспільного життя у ХХ сторіччі та набув «розквіту» на початку ХХІ сторіччя.

Наукову традицію Л. Уайта продовжує вітчизняний дослідник В.А. Нікітін [9], який у своїй науковій праці «Генеza архітектурної культури» також зосереджується на дослідженні проблематики сучасного стану культури через типи організації діяльності. Автор вказує, що у зв'язку з динамічними змінами, які відбуваються у всіх сферах сучасного суспільства, пришвидшеними темпи оновлення наукових знань, миттєвою зміною соціальних ситуацій на початку ХХІ сторіччя, виникло гостре протиріччя між традиційною організаційною культурою суспільства та новими потребами соціуму, що неспинно розвивається. Пошуки нової стратегічної методології управління соціальними змінами є відображенням глобальних історичних трансформацій суспільства. Сучасні дослідники Б. Нікітін та А. Новіков в своїх роботах приходять до спільного висновку:

протягом історичного розвитку європейської цивілізації мали місце різні типи організації діяльності, які вчені називають організаційними типами культури. Характерні ознаки організаційного типу культури накладали відбиток на функціонування різних галузей соціокультурної сфери.

Сьогодні проблематика формування проектної культури здебільшого розкривається у педагогічних дослідженнях вітчизняних (А. Ашерів, В. Шеховцова, Ю. Полякова) та російських дослідників (М. Ахметової, Н. Запесоцької, І. Колеснікової, А. Маркова, Л. Філімонюк). Осмисленню процесу та ефективних засобів формування проектної культури навчальних закладів присвятили свої наукові розвідки Ю. Веселова, В. Сидоренко, А. Кравцов, В. Ченобитов. Проте, варто зауважити, що у роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників феномен «проектна культура» не набув ґрунтовного філософського осмислення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є спроба експлікувати проектну культуру в предметному полі філософії освіти.

Виклад основного матеріалу. Кардинальні протиріччя у розвитку професійної форми організації суспільства намітилися в другій половині ХХ сторіччя. Загострилися протиріччя у побудові єдиної картини світу, яку створила наука, та внутрішні протиріччя у самій структурі наукового знання, які були породжені наукою. Стрімке накопичення наукового знання, технологізація засобів його виробництва призвели до різкого збільшення дискретності культурної картини світу, та стало причиною розподілу професійних сфер на велику кількість спеціальностей. Суспільство стало не тільки надто диференційованим, але воно стало також і полікультурним, і якщо раніше різні типи культур інтерпретувалися у контексті європейської наукової традиції, то тепер кожна культура, незалежно від культурного регіону, претендує на власну форму самоідентифікації у соціальній історії. Завданням нового часу постала практична проблема щодо того, як організаційно і культурно-толерантно консолідувати мультикультурне суспільство, як спроектувати модель

соціокультурної організації життя. Виявилось, що традиційно визначені наукою моделі працюють в дуже обмеженому діапазоні і містять суттєві суперечності. Таким чином, виникла необхідність розвитку інноваційного типу організаційної культури суспільства – проектно-технологічної.

Процес зміни організаційних типів культури зумовлений об'єктивними причинами, оскільки людство вступило в нову добу свого розвитку, у інформаційну еру, коли з'явилося надлишкове виробництво продуктів, товарів та послуг, у зв'язку з цим, загострилася конкуренція у світовій економіці. Саме тому за короткий час у світі почали відбуватися значні деформації – політичні, економічні, соціокультурні, які сьогодні потребують наукової рефлексії. Динамізм соціальних трансформацій у соціокультурній сфері, відкритість і невизначеність майбутнього створили умови для розгортання інноваційних процесів, розвитку проектної культури, що орієнтована на прогнозування й вибудовування нового, націлеспрямовану зміну соціальних практик. На думку української дослідниці І. Федорової, «поставання проектної культури сьогодні – це віддзеркалення духовної ситуації, реакція на виклики сучасного суспільства інформаційно-комунікативних технологій, що продукує новий культурний простір «відкритих систем», де панує тоталітарна влада інформаційної культури»[13, с. 172]. В такому розрізі проектна культура розглядається як особливий інструмент протидії і самозахисту від негативного впливу інформаційної доби на особистість, адже здатність людини до самопроектування є запотребованим механізмом соціальної адаптації в ХХІ столітті.

Характерною рисою проектної культури є її всепроникність. Наприкінці ХХ століття у новаторських соціально-філософських, культурологічних та педагогічних дослідженнях відбувається усвідомлення необхідності формування проектної культури особистості. Актуалізується завдання пошуку ефективних виховних засобів щодо формування проектної культури, яка розглядається як необхідна складова системи

загальної освіти Великобританії[16, с. 12]. У вітчизняній освітянській традиції проектна культура визнається «як найактуальніша цінність і зміст, як тип і культура мислення»[12, с. 31] для всіх рівнів системи освіти. Якщо в минулому столітті висловлювання вчених про всепроникність проектної культури сприймалися в більшій мірі як гіпотеза, то зараз столітті можна переконливо стверджувати про її реальне існування.

Для цього звернемося до найбільш повного, на наш погляд, визначення проектної культури, що дає О. Генісаретський: «проектна культура в сьогоdnішньому її розумінні – це та реальність проєктованого середовища проживання, і концепція, визначена спрямованість проектних зусиль, і система цінностей, ідеал, що живить самосвідомість дизайнерського співтовариства, його творчий жест у ставленні до життя» [2, с. 2]. Проєктоване середовище проживання можна уявити детально, приблизно так, як це зроблено у вступі до монографії «Психологія життєвого середовища». Автор концепції, Л. Китаєв-Смик, вважає, що життєве середовище складається з наступних компонентів: природне середовище, штучне робоче середовище, штучне житлове середовище, соціальне середовище, внутрішнє середовище «самої людини з її тілесним і духовним змістом» [6].

Кінець ХХ початок ХХІ століття ознаменувалися тим, що невід'ємною і яскраво вираженою рисою освіти будь-якого рівня стала її культуро-відповідність. Дана риса означає орієнтацію освіти на культурні цінності, неухильне дотримання їх; залучення учнів до культурних норм, виховання в них здібності не тільки зберігати вже аксіологічні орієнтири, а й створювати нові. Метафорично точно зв'язок культури та освіти позначив В. Сидоренко порівнявши освіту і культуру як процес дихання: «Під час «вдихання» освіта «всмоктує» в себе всю культуру, здобуваючи тим самим зміст і предмет для творчого відтворення і сама стає особливою формою і образом культури. Під час «видихання» культура відтворюється, надаючи соціуму культурну форму і дієздатність» [12, с. 21]. Культуро-

відповідність освіти можна позначати різними способами. Ще Маргарет Мід [8] визначила три типи культури, співвідносячи кожний з них із змістом, методами і організацією освіти: постфігуративний, конфігуративний і префігуративний. При постфігуративній культурі молодше покоління завжди навчається за допомогою старшого покоління. Зазначений тип культури протримався досить довго і протягом тисячоліть характеризував людські спільноти, зберігаючись до цих пір в діаспорах, анклавів, сектах. Для конфігуративної культури характерний інший спосіб навчання, коли і старше і молодше покоління навчається на прикладі своїх однолітків. Такий тип культури вдалося виявити в спільнотах іммігрантів у США, Канаді, Австралії, Ізраїлі. У цих умовах для дітей найбільш значимими зразками наслідування є не дорослі, а однолітки та типові для них моделі поведінки. На думку фахівців, педагогіка співробітництва є хорошим прикладом гармонійного поєднання двох типів культур – постфігуративної і конфігуративної.

Характерною особливістю префігуративного типу культури є можливість навчання старшого покоління у молодшого. Висловлюється припущення, що в XXI столітті даний тип культури стане домінуючим. Цілком закономірним є зростання інтересу суспільства в цілому і освіти зокрема до проектною культури. Це особливий третій тип культури, увага до якого зумовлена тим, що «людська свідомість не мириться з розподілом життя на господарсько-виробничу діяльність і на мистецтво, воно прагне до споконвічної єдності доцільного і осмисленого буття в красі»[12, с. 21]. З огляду на специфічні ціннісні зсуви та культурні трансформації, перед освітою сьогодні постало соціальне замовлення суспільства на «нову людину», яка володіє проектною культурою.

Проектна культура особистості – це відносно нове поняття, яке увійшло в науку з розробкою технологій соціальної інженерії. Але, на думку Н. Запесоцької [5], однією з основоположних характеристик «людини культурної» є її здатність до проективної діяльності, тобто, до

продуктивного уявлення, творчості та вільного перетворення реальності на основі моделі бажаного майбутнього.

Російський дослідник А. Кравцов визначає проектну культуру «як соціально-прогресивну творчу діяльність суб'єктів освітнього процесу у всіх доступних їм сферах буття або свідомості, при цьому вона представляє діалектичну єдність процесів опрідмечування (створення цінностей, норм, знакових систем та ін.) та розпрідмечування (засвоєння культурної спадщини); спрямовану на перетворення оточуючої їх дійсності; на перетворення скорбів людської історії у внутрішнє багатство особистості; на виявлення та розвиток сутнісних сил суб'єктів, які приймають участь в проектуванні» [7, с. 325-326]. Як зазначають вітчизняні дослідники А. Ашерова та В. Шеховцової, проектна культура – це якісна характеристика розвитку творчих здібностей людини або групи людей, які досягнуті в результаті засвоєння теоретичних знань та практичних умінь в певному виді діяльності та дозволяють вдосконалювати та створювати нові об'єкти, предмети, технології, процеси з метою задоволення потреб людини [1, с. 46]. Саме ця позиція розуміння проектної культури є найбільш виправданою з точки зору філософського осмислення феномену. Проектну культуру розуміємо швидше як творче призначення людини адже як сформулював український філософ Б. Новіков: «Лише в творчості людина виступає не просто частиною світу, але центром його. Виступає вільним суб'єктом в процесі світотворення» [10, с. 8]. Тобто, в процесі творчості розгортається проектна культура людини, особистість в цьому процесі є проектантом свого світу.

Ми вважаємо, що феномен «проектна культура» варто розглядати у наступних векторах:

- проектна культура це специфічний новий тип мислення («проектне мислення»), що ґрунтується на випереджальному відображенні дійсності;

- проектна культура розгортається як здатність особистості до продуктивного уявлення, творчості та вільного конструювання дійсності як діалектики існуючого і можливого;

- проектна культура визначається через розкриття творчого потенціалу людини та забезпечує самореалізацію особистості через самопроекування (життєвий проект) .

В предметному полі філософії освіти особливої уваги потребує проблема самореалізації особистості, що значно актуалізувалася в другій половині ХХ століття, коли представники гуманістичної школи соціальної психології в своїх дослідженнях довели необхідність активної «творчої адаптації» людини до навколишнього середовища. Така адаптація, як якісна зміна життєвих установок – самопроекування – повинна прийти на зміну пасивним формам пристосування людини до соціально-культурних та економічних трансформацій, через формування проектного типу мислення та оволодіння проектними практиками.

Пропонований проектний тип мислення передбачає формування у людини активної життєвої позиції, бажання розуміти, прогнозувати і регулювати своє власне життя, бути причиною подій своєї долі, вміти створити і втілити в реальність свій власний проект самореалізації. Життєвий проект у науковому аспекті можна визначити як «оптимальний спосіб подолання ситуативної та імпульсивної детермінації життя, досягнення його стратегічного простору в умовах глобальної нестабільності, швидкоплинних і необоротних суспільних змін, які впливають на індивідуальне буття кожної людини»[4, с. 180]. З точки зору життєвого проектування, самореалізація особистості стає можливою через свободу самовираження, самопізнання і практичне самоконструювання.

Життєве проектування і життєвий проект особистості є ефективними механізмами самовизначення, самореалізації, самодетермінації активності людини. Життєве проектування фіксує і сприяє реалізації найбільш важливого джерела саморозвитку людини – протиборство між сьогоднішнім, яке вже не

задовольняє запити особистості, і бажаною та/або можливою моделлю майбутнього. У зв'язку з цим цікавим є підхід до життєвого проектування Ж.П. Сартра, який у своїх наукових працях з екзистенціальної антропології визначає проектування, з одного боку, як автономну позицію ставлення людини до певного об'єкту, який буде існувати в майбутньому, з іншого, як бажання «закликати до життя те, чого ще не було» і рішення «кинути себе» (в перекладі з французької *me pro-jette*) певними діями до окреслених цілей. В такому випадку кожна усвідомлену дію і вчинок людини можна визначити як «проект самого себе до можливого»[11, с. 470].

Висновки. У відповідності до нових вимог часу культура, як світ буття людини перетворюється на практичну сферу, що дозволяє пристосуватися до стрімких змін соціуму. Перед кожною людиною постало завдання здійснити правильний вибір життєвої позиції і самостійно сформувати орієнтири особистісного розвитку. Актуальним завдання є пошук способів, які б допомогли людині активно адаптуватися до динамічних трансформацій соціуму. На нашу думку такою методологією є усвідомлене проектування себе і навколишнього світу.

Література

1. Ашерев А.Т. Метод определения структуры и содержание ученого материала, формирующего проектную культуру будущих инженеров-педагогов в процессе системотехнической подготовки / А.Т. Ашерев, В. И. Шеховцова // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків : НТУ „ХПІ”, 2009. – № 1. – С. 45-54.
2. Генисаретский О.И. Методологические и гуманитарно-художественные проблемы дизайна: автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра искусств: спец.17.00.06 «Техническая эстетика и дизайн» / О.И.Генисаретский. – М.,–1990. – 36 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций)/ Б.С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608с.
4. Єрмаков І.Г. Життєвий проект особистості: від теорії до практики / І.Г. Єрмаков, О.Д. Пузіков. – К.: «Освіта України», 2007. – 180 с.
5. Запесоцкая Н.А. Проектная культура как основа профессионального мастерства менеджера социально-культурной сферы :

автореф. дис. канд. пед. наук. : 13.00.05 / Н.А. Запесоцкая. – Санкт-Петербург, 2007 – 24 с.

6. Китаев-Смык Л.А. Вступительная статья // Черноушек М. Психология жизненной среды. – М.: Мысль, 1989. – 324 с.

7. Кравцов А.О. Воспитание творческих установок как составляющая становления проектной культуры субъектов образовательного процесса / А.О. Кравцов // Инновации и образование. Сборник материалов конференции. Серия "Symposium", Выпуск 29. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С. 324-330.

8. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с

9. Никитин В.А. Генезис архитектурной культуры: Очерки. / В.А. Никитин. Тольятти: Международная академия бизнеса и банковского дела, 1997. – 166 с.

10. Новіков Б. В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму : монографія / Б.В. Новіков . – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 308 с.

11. Сартр Ж.П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической социологии / Ж.П. Сартр. – М.: Республика, 2000. – 639 с., 470

12. Сидоренко В.Ф. Генезис проектной культуры и эстетика дизайнерского творчества: Автореф. дисс. докт. искусствоведения / ВНИИТЭ. – М., 1990. – 32 с.

13. Федорова І.І. Проектна культура – умова поява креативних технологій управління в соціокультурній сфері / І.І. Федорова // Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні проблеми управління: виклики інформаційної епохи». – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 172 – 173.

14. Филимонюк Л.А. Формирование проектной культуры педагога в процес се профессиональной подготовки : автореф. дисс. д-ра пед. наук: спец. 13.00.08. «Теория и методика профессионального образования» / Л.А. Филимонюк. – Махачкала, 2008. – 48 с.

15. Ченобытов В.А. Основы проектной культуры / В.А.Ченобытов, Н.С.Коваленко // Акмеологический подход в профессиональной подготовке специалистов на факультете технологии и предпринимательства. – СПб., 2002. – С. 116–123.

16. Чигарьков В.М., Дижур А.Л. Проектная культура и дети: Из опыта образования в Великобритании // Техническая эстетика. – 1990. – №5. – С. 11–16.

ФИЛОСОФСКИЕ ЕКСПЛИКАЦИИ ПРОЕКТНОЙ КУЛЬТУРЫ В ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Е.А. Шаповалова

Исследованы теоретические вопросы трансформации организационного типа культуры современного общества. Сфера образования рассматривается как аксиологический центр современной культуры, на который возложена миссия

сформировать человека с проектным типом мышления, способного противостоять вызовам информационной эпохи.

В статье осуществляется философская рефлексия феномена «проектная культура», а само проектирование эксплицируется как способность человека к опережающему отражению действительности, возможности креативного целеполагания, творческого конструирования идеальных моделей будущего. Исследуется процесс становления феномена проектной культуры в проблемном поле философских рецепций.

В результате компаративного анализа отечественных и зарубежных научных исследований проектной культуры, этот феномен эксплицируется как способность человека к самореализации, самоактуализации и самопроектированию. Исследованы характерные черты современной социальной реальности и требования, которые предъявляются к самопроектированию личности. Проект личности рассматривается в единстве внутренних, духовных ценностей, которые определяют степень свободы самореализации в рамках своего проекта, и внешних проявлений, способности презентовать себя в соответствии с требованиями общества.

Ключевые слова: проектная культура, проектный тип организации культуры, проектное мышление, самопроектирование, жизненный проект.

THE PHILOSOPHICAL REFLECTION OF THE PHENOMENON OF PROJECT CULTURE IN THE PHILOSOPHY OF EDUCATION

O.A. Shapovalova

Theoretical issues of organizational type culture transformation of modern society were investigated. The education sector is seen as axiological center of contemporary culture, which mission is to form a human with a design-like mindset, who is able to withstand the challenges of the information age.

In this article the philosophical reflection of the phenomenon of project culture was undertaken. Thus design is explicated as a person's ability to anticipatory reflection of the reality, the capacity for creative goal-setting, creative design of the future ideal models. The path of the project culture establishment at the problem field of philosophical receptions is investigated.

As a result of comparative analysis of local and foreign project culture researches, this phenomenon is explicated as a person's ability to self-realization, self-actualization and self-projecting. The author makes an attempt to describe basic features of contemporary social reality and demands it makes to self-projecting of a person. Personal project is considered to be a unity of inner and outer moral values which determine a limit of freedom of self-realization in the frames of personal project; and outer ones as an ability to present yourself according to the requirements of the society.

Key words: project culture, project type of culture organization, design-like mindset, self-design, life project.